

УДК 657.422.1

Дутова Н.В., к.е.н., доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту Донецького національного університету ім. Василя Стуса

Михайлова М.Д., магістрант Донецького національного університету ім. Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ЗДІЙСНЕННЯ ФАКТОРИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ У ПОСТАЧАЛЬНИКІВ

Стаття присвячена актуальним проблемам організації та проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, в тому числі переданої на факторингове обслуговування, на підприємствах-постачальниках. У статті виокремлено основні чинники, що призводять до росту заборгованості покупців та замовників. Складено схему послідовності проведення факторингових операцій. Визначено необхідність проведення контролю здійснення факторингових операцій для прийняття ефективних управлінських рішень щодо покращення фінансового стану підприємства та своєчасного відображення достовірної інформації у фінансовій звітності. Досліджено методику здійснення внутрішнього контролю стану розрахунків постачальників із дебіторами з використанням прогресивного способу рефінансування – факторингу. Розглянуто процедури внутрішнього контролю, складено схему послідовності та визначено основні етапи проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, в тому числі переведеної на факторингове фінансування. Розроблено форми робочих документів контролера та наведено перелік джерел інформації, необхідних для проведення ефективного контролю.

Ключові слова: факторинг, факторингові операції, внутрішній контроль, контроль факторингових операцій, дебіторська заборгованість.

Рис. 3, Табл. 3., Літ. 8.

Дутова Н.В., Михайлова М.Д.

ОСОБЕННОСТИ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ФАКТОРИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ У ПОСТАВЩИКОВ

Статья посвящена актуальным проблемам организации и проведения внутреннего контроля дебиторской задолженности, в том числе переданной на факторинговое обслуживание, на предприятиях-поставщиках. В статье выделены основные факторы, приводящие к росту задолженности покупателей и заказчиков. Составлена схема последовательности проведения факторинговых операций. Определена необходимость проведения контроля осуществления факторинговых операций для принятия эффективных управленческих решений по улучшению финансового состояния предприятия и своевременного отражения достоверной информации в финансовой отчетности. Исследовано методику осуществления внутреннего контроля состояния расчетов поставщиков с дебиторами с использованием прогрессивного способа рефинансирования – факторинга. Рассмотрены процедуры внутреннего контроля, составлена схема последовательности и определены основные этапы проведения внутреннего контроля дебиторской задолженности, в том числе переведенной на факторинговое финансирование. Разработаны формы рабочих документов контроллера и приведен перечень источников информации, необходимых для проведения эффективного контроля.

Ключевые слова: факторинг, факторинговые операции, внутренний контроль, контроль факторинговых операций, дебиторская задолженность.

Dutova N., Mykhailova M.

SPECIAL ASPECTS OF SUPPLIER INTERNAL CONTROL OF FACTORING OPERATIONS

The article is devoted to the actual problems of organizing and performing internal control over accounts receivable, including transfers for factoring service, at the enterprises-suppliers. The article outlines the main factors that lead to higher accounts receivable of buyers and customers. The scheme of the sequence of factoring operations performing has been made. The necessity to control factoring operations performing for the effective management decisions on improvement of the financial state of the enterprise and timely displaying of the reliable information in the financial statements has been determined. The methods of performing internal control of suppliers' settlement with debtors using the progressive method of refinancing - factoring has been investigated. The internal control procedures have been considered, the sequence scheme has been composed and the main stages of the internal control of the receivables, including transfers for factoring financing, have been prepared. The article presents the controller's working documents forms and the list of information sources that are necessary for effective control.

Key words: factoring, factoring operation, internal control, control of factoring operation, receivables.

Постановка проблеми. Приведення до ладу системи взаєморозрахунків між підприємствами-дебіторами та підприємствами-кредиторами є одним із завдань стійкого економічного зростання та основою успішного розвитку України. Зміни, які відбуваються в економічному та фінансовому житті сприяють поширенню використання прогресивних форм та методів розрахунків між контрагентами, які виникають на підставі договорів купівлі-продажу, таких як факторинг. Актуальність розвитку факторингових відносин в Україні обумовлена критичним станом розрахунків та наявністю боргових зобов'язань.

Дебіторська заборгованість є одним із найсуперечливіших та складних об'єктів бухгалтерського обліку, що зумовлено проблемою несплат через важке економічне становище багатьох підприємств в Україні. Стан поточних розрахунків суб'єктів господарювання є віддзеркаленням рівня організації всієї діяльності підприємства та системи бухгалтерського обліку зокрема, яка в свою чергу залежить від якісно та ефективно налагодженої системи внутрішньогосподарського контролю. Необхідність організації більш детального контролю й аналізу дебіторської заборгованості з метою визначення такої, яку можна перевести на факторингове обслуговування та покращити фінансовий стан підприємства, визначає практичну актуальність та теоретичну значущість даного дослідження у сфері перспективних форм взаєморозрахунків, зокрема факторингу.

Із стрімким розвитком сучасності часто на підприємствах постає проблема вибору дієвих методів, способів та прийомів контролю й перевірки стану дебіторської заборгованості та здійснення факторингових операцій.

Аналіз досліджень та публікацій. В економічній літературі зустрічається багато праць, у яких розглядаються проблемні питання, пов'язані з факторинговим обслуговуванням, але здебільшого ефективність його використання показана з позиції надання банківських послуг. У свою чергу, питанням організації обліку з метою здійснення якісного внутрішньогосподарського контролю та ефективного управління розрахунками з дебіторами приділяється недостатня увага.

Проблемним питанням, пов'язаним з факторингом, присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних науковців М. А. Белнова, Дж. Гілберта. Результати наукових пошуків щодо внутрішньогосподарського контролю розрахунків, зокрема негрошових, представили в своїх статтях В. Ф. Максимова, Л. В. Гуцаленко. Н. Г. Белов, М. Т. Білуха, В. О. Шевчук, В. П. Пантелеєва, Д. Кліланд, Дж. Робертсон, Е. С. Хендріксен, Дж. Ернест та інші. Проте досі залишається недостатньо дослідженим питання проведення ефективного

внутрішньогосподарського контролю та аналізу дебіторської заборгованості для виявлення результативності використання факторингового обслуговування.

Метою даної статті є дослідження методики внутрішньогосподарського контролю стану дебіторської заборгованості та розробка практичних рекомендацій для визначення результативності й доцільності використання факторингових операцій.

Виклад основного матеріалу. Масові неплатежі, недосконалість законодавства в частині стягнення заборгованості, дефіцит коштів є причиною збільшення частки дебіторської заборгованості в складі оборотних активів підприємств. Несвоєчасне погашення дебітором своєї заборгованості часто приводить до недостатності оборотних коштів у постачальника, що в свою чергу може стати результатом зниження конкурентоспроможності останнього і негативно вплинути на його подальший розвиток.

До основних причин, що приводять до зростання залишків неоплаченої продукції, можна віднести наступні [1]:

- а) неефективність заходів зі стягнення дебіторської заборгованості;
- б) зваженість кредитної політики та надмірність пільгових умов, які знижують платіжну дисципліну боржників (зниження вимог щодо оцінки надійності та платоспроможності боржників, пролонгація терміну оплати тощо);
- в) незадовільний стан бухгалтерського обліку, зокрема розрахунків з контрагентами;
- г) наявність неефективного внутрішньогосподарського контролю системи розрахунків;
- д) ігнорування необхідності проведення якісного аналізу стану дебіторської заборгованості та непослідовність заходів при використанні результатів цього аналізу.

Треба вказати, що об'єктивними чинниками, що здійснюють вплив на величину дебіторської заборгованості, виступають:

- загальний обсяг продажів та частка комерційного кредитування у ньому;
- невпевненість у використанні сучасних форм рефінансування, наприклад, факторингу;
- умови розрахунків із покупцями та замовниками та активність підприємства в управлінні дебіторською заборгованістю;
- зниження інвестиційних заощаджень та інших залишків грошових коштів у підприємств;
- відволікання грошових коштів для закупівлі валюти й знецінення гривні;
- відсутність реального регулювання цін на ринку державою;
- рівень інфляції, загальний стан економіки в країні та інші [1, 2].

В останні роки все більшої популярності в Україні набирають факторингові послуги як ефективний інструмент управління заборгованістю покупців та замовників.

Факторинг – це комплекс фінансових послуг, які надаються факторинговими відділами банків та спеціалізованими факторинговими компаніями клієнтам, що продають свої товари та послуги на умовах відстрочки платежів, і який представляє собою фінансування поставок шляхом купівлі права вимоги дебіторської заборгованості, адміністрування дебіторської заборгованості покупців і замовників, а також страхування кредитних ризиків за певну плату, визначену договором факторингу.

На рисунку 1 наведено схему послідовності здійснення факторингової операції.

Виходячи з того, що факторингове фінансування дає змогу продавцю отримувати «живі» гроші одразу після здійснення реалізації, збільшуючи оборотність коштів та покращуючи фінансовий стан, дуже важливо при здійсненні контролю та аналізу дебіторської заборгованості виявити таку, яку слід продати факторові, а згодом оцінити результативність даної операції.

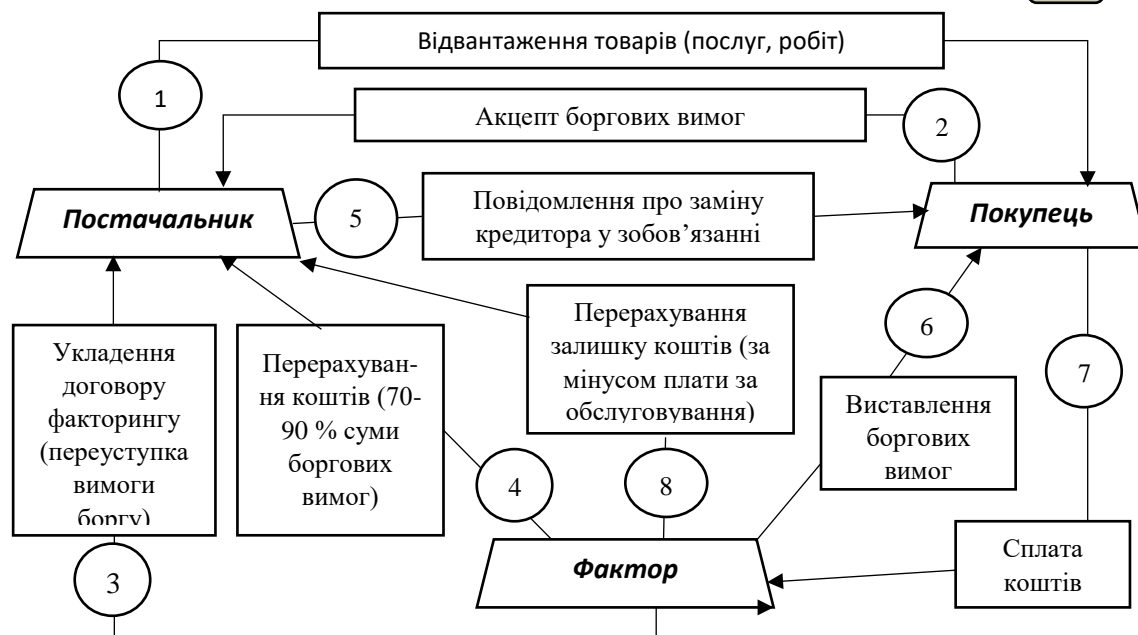

Рис. 1. Послідовність здійснення факторингової операції

На думку М. О. Волковицької існує наступна градація обов'язків внутрішнього контролю:

- 1) керівник підприємства здійснює ретроспективний контроль;
- 2) перспективний контроль є прерогативою головного бухгалтера;
- 3) поточний контроль здійснюють головний бухгалтер, бухгалтер, юрист та старший менеджер.

Головний бухгалтер та бухгалтер здійснюють перевірку кожної господарської операції з фінансової сторони, юрист звіряє операції із законодавчої точки зору, а менеджер виступає у ролі посередника між контролюючими органами свого підприємства та дебітора [3].

Практична діяльність показує, що на багатьох підприємствах відсутні структурні підрозділи, аудиторські відділи чи служби контролю, основними посадовими завданнями яких було б здійснення контролю за проблемною дебіторською заборгованістю чи факторинговими операціями.

В. С. Непочатова пропонує здійснення контролю розрахунків з покупцями проводити в наступній послідовності:

- встановлення суб'єктів заборгованості й контроль за виконанням договірних зобов'язань;
- аналіз динаміки і структури заборгованості;
- проведення класифікації заборгованості на дійсну, сумнівну та безнадійну;
- контроль за своєчасністю проведення інвентаризації розрахунків;
- перевірка правильності та достовірності кожної суми заборгованості;
- оцінка стану бухгалтерського обліку й звітності розрахунків з дебіторами [4].

Найважливішим етапом контролю розрахунків, у тому числі при використанні факторингу, є інвентаризація, проведення якої в Україні регулюється Положенням «Про інвентаризацію активів та зобов'язань» № 879 [5]. Цей захід контролю передбачає виявлення залишків заборгованості та ретельну перевірку її сум, які обліковуються на рахунках 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» та 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» у разі здійснення міжнародного факторингу, рахунки, на яких відображено поступку дебіторської заборгованості. Виходячи з того, що на законодавчому рівні не закріплені методичні рекомендації з обліку факторингових операцій, підприємства обирають ці рахунки із власного досвіду. Також перевіряються рахунки 311 «Поточні

рахунки в національній валюті» та 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті» на факт відображення отримання фінансування та сплату відсотків за факторингове обслуговування. Крім цього постає завдання перевірки правильності переоцінки валюти при зміні курсів та обліку курсових різниць на відповідних рахунках при поступці факторові дебіторської заборгованості нерезидентів (714 «Дохід від операційної курсової різниці», 945 «Витрати від операційної курсової різниці» [6]).

До того ж в ході інвентаризації має перевірятися наявність усіх документів, якими підтверджуються відображені у обліку суми.

Під час інвентаризації контролер може надсилати запити контрагентам, щоб підтвердити реальність відображених сум на рахунках дебіторської заборгованості та на рахунках, на яких відображено передачу заборгованості факторові у разі використання факторингових послуг. Для того, щоб уникнути неврегульованих сум дебіторської заборгованості покупців та замовників, під час укладення договору поставки чи підяду із контрагентом треба передбачити в ньому періодичність та строки проведення взаємного звіряння розрахунків.

Також слід перевірити терміни виникнення дебіторської заборгованості, винних у простроченні осіб та заходи, які були вжиті з метою стягнення такої заборгованості. Інформацію для виявлення простроченої заборгованості доцільно внести до таблиці 1. Розподіл сум дебіторської заборгованості за термінами її існування потрібно складати не на підставі фінансових звітів підприємства, а на підставі даних, отриманих з бухгалтерських книг дебіторських заборгованостей, тобто з первинних документів [7].

Таблиця 1. Дебіторська заборгованість покупців та замовників за термінами прострочення

Назва підприємства	Термін прострочення заборгованості					Причини непогашення	Примітки
	До 3 міс.	3-6 міс.	6-9 міс.	9-12 міс.	більше 12 міс.		
Усього							

Вчасне виявлення простроченої дебіторської заборгованості за відвантажену продукцію та надані послуги допомагає вжити заходи для її повернення, адже саме на цьому етапі підприємство може прийняти рішення перевести даного дебітора на факторингове фінансування.

Підсумком інвентаризації є складання акту (зразок представлено у табл. 2), який використовується контролером під час підготовки звіту про проведений контроль.

Таблиця 2. Акт інвентаризації дебіторської заборгованості, в тому числі переданої на факторингове обслуговування

№ з/п	Підприємство-дебітор	Рахунок кореспонденції	Первинний документ, що підтверджує виникнення	Строк погашення	Сума, відображена у бухгалтерському обліку	Сума, виявлена інвентаризаційною комісією	Відхилення	Примітки

Не менш важливим є застосування контролером прийомів документальної перевірки, у здійсненні яких полягає наступний етап контролю. За допомогою формальної,

арифметичної, логічної, нормативно-правової, зустрічної та взаємної перевірки здійснюється контроль відповідних первинних документів, облікових регістрів та фінансової звітності підприємства у частині відображення заборгованості покупців та замовників, а також факту поступки заборгованості факторові (рис. 2).

На цьому етапі контролер може виявити наступні помилки:

- відсутність або неправильне оформлення договорів, що є підставою відвантаження продукції;
- договори наявні, але не зареєстровані в журналі реєстрації договорів;
- наявність фіктивних продажів, коли продукція відображена як реалізована, але реально не передана дебітору;
- невідповідність сум у первинних документах;
- виправлення сум надходжень від дебіторів у виписках банку тощо.

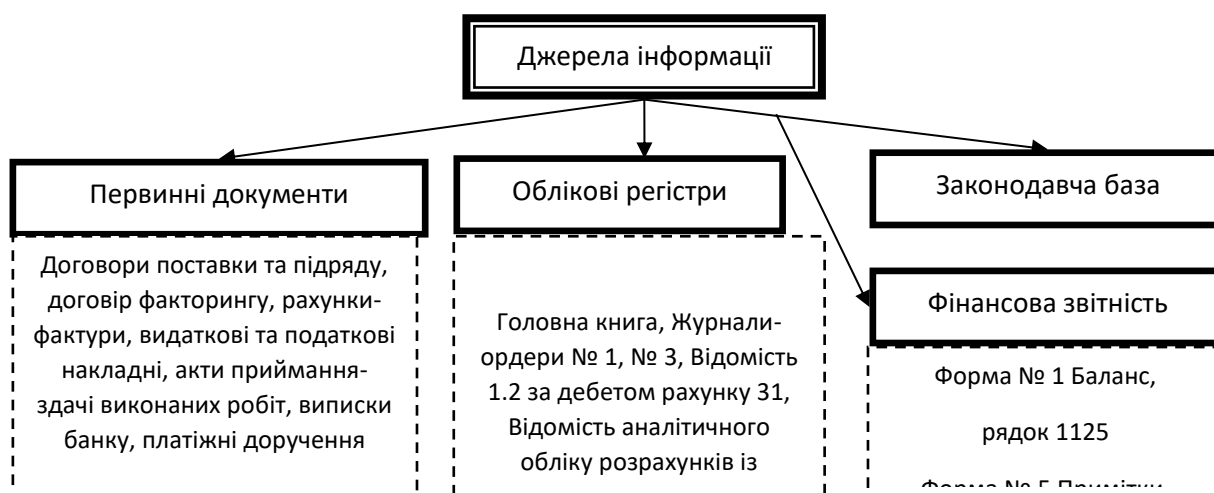

Рис. 2. Джерела інформації для внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, у тому числі переданої на факторингове фінансування

Зіставлення даних Головної книги та звітності контролер може проводити у Відомості, приклад якої наведено у табл. 3.

Таблиця 3. Відомість перевірки даних Головної книги та фінансової звітності

Форма звітності	Код рядка та показник	Кореспондуючий рахунок	Залишки на початок періоду перевірки			Залишки на кінець періоду перевірки		
			Форма звітності	Головна книга	+ / -	Форма звітності	Головна книга	+ / -

У випадку, коли підприємство здійснює міжнародні факторингові операції, до джерел інформації додаються наступні документи:

- бухгалтерські довідки із розрахунками курсових різниць;
- виписки банку за валютним рахунком та додані до них документи.

Контролер має перевіряти своєчасність та повноту отриманого фінансування за поступку прав вимоги дебіторської заборгованості нерезидентів відповідно до договору факторингу.

Одним із важливих етапів є здійснення аналізу оборотності дебіторської заборгованості, адже відомо, що користування факторинговими послугами дає змогу пришвидшити обертання дебіторської заборгованості. Коефіцієнт оборотності знаходиться шляхом ділення чистої виручки від реалізації на середнє значення заборгованості за рік.

Для виявлення впливу зміни величини виручки від реалізації та середньорічної величини дебіторської заборгованості на зміну оборотності даної заборгованості доцільно провести факторний аналіз.

У разі, якщо оборотність заборгованості невелика, керівництво підприємства може прийняти рішення про поступку прав вимоги всіх боргів або заборгованості окремих дебіторів.

Далі необхідно здійснити перевірку правильності оцінки й визнання, класифікації, відображення заборгованості в бухгалтерському обліку з метою недопущення викривлень даних у обліку та звітності.

При контролі дебіторської заборгованості, яка вже передана на факторинг, контролеру необхідно зосередити увагу на наступних питаннях:

- чи правильно відображено здійснення факторингових операцій на рахунках бухгалтерського обліку. Варто зазначити, що чітких методичних рекомендацій з обліку факторингових операцій не прийнято, тому підприємства ведуть їх облік, виходячи із власного досвіду;

- чи не були помилково або навмисно включені до суми факторингових послуг боргові зобов'язання за бартерними угодами, суми авансів, зобов'язання відділень і філій даного підприємства, тобто суми за операціями, за якими факторингове фінансування не здійснюється. Як наслідок може виникнути неправильна оцінка та визнання факторингової операції, що може спричинити викривлення у фінансовій звітності;

- чи не перевищує підприємство ліміт щомісячного відвантаження кожному дебітору, якщо таке встановлено договором факторингу, чим страхує себе від ризику виникнення сумнівних боргів;

- чи несе підприємство ризик при факторинговому фінансуванні, зокрема ризик несплат, валютний ризик.

Особливу увагу слід приділити контролю факторингових операцій з правом регресу. Слід ретельно перевіряти, чи відображаються відступлені права вимоги заборгованості на позабалансовому рахунку 042 «Непередбачені зобов'язання» або 05 «Гарантії та забезпечення надані» [8].

У даному випадку в разі непогашення дебітором свого боргу, фактор має право здійснити зворотне відступлення права вимоги боргу і підприємство має повернути факторові отриману суму, що дорівнює залишку боргу. Це може справити негативний вплив на платоспроможність підприємства-постачальника та на його загальний фінансовий стан. Адже розмір отриманого попереднього фінансування становить 70-90 % вартості поставки, а повернення складе 100 % боргу.

Взагалі, перед укладенням договору факторингу з регресом потрібно оцінити платоспроможність дебітора шляхом статистичного аналізу економічних відносин із ним, аналізу його фінансової звітності та звернутися до банку чи інших установ за додатковою інформацією.

Останнім етапом контрольного процесу є узагальнення інформації та складання звіту контролера. Даний документ є підсумковим і має містити інформацію, необхідну керівництву для прийняття ефективних управлінських рішень, а саме інформацію про виявлені порушень; винних в них осіб; період, у якому виявлено порушення та помилки; про те, чи були здійснені заходи щодо усунення порушень і т. д.

Послідовність дій контролера при проведенні внутрішнього контролю дебіторської заборгованості при факторингових операціях доцільно представити схематично (рис. 3).

Таким чином, постійно здійснюючи контроль за станом розрахунків підприємства із дебіторами, особливо із використання комерційного кредиту, підприємство має можливість вчасно виявляти проблемну заборгованість та переходити на сучасну форму рефінансування – укладати договори із банком чи факторинговими компаніями.

Проведення контролю за здійсненням факторингових операцій має велике значення для підприємства, особливо, якщо воно активно користується даним видом послуг.

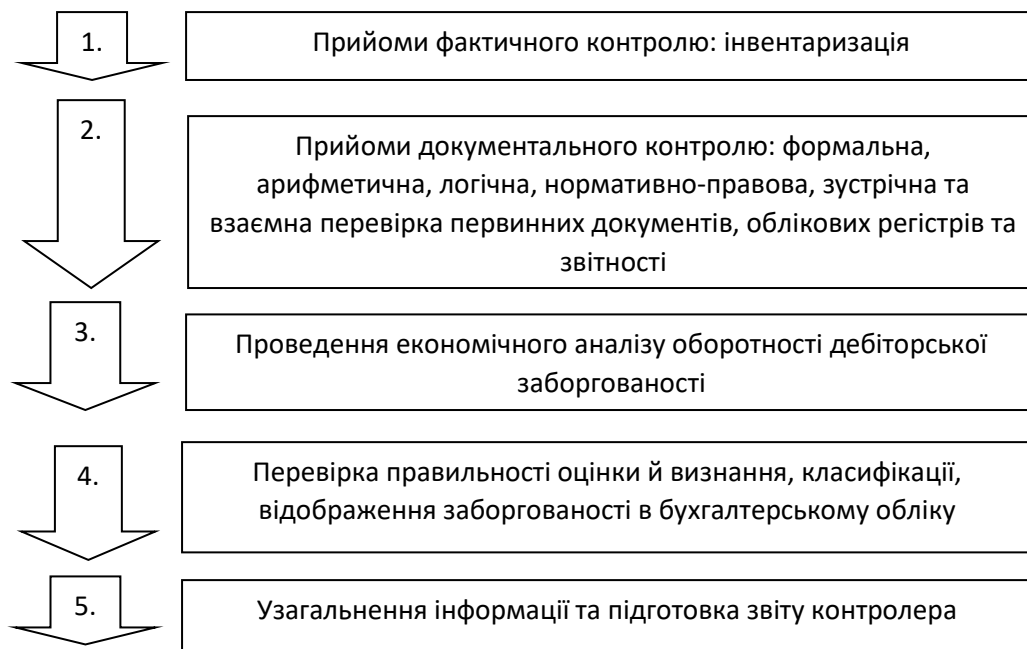

Рис. 3. Послідовність дій контролера при проведенні внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, переданої на факторингове обслуговування.

Нехтування необхідністю проведення контролю або неякісний контроль операцій з факторингу та всієї дебіторської заборгованості покупців та замовників може стати причиною погіршення фінансового стану суб'єкта господарювання та викривлень у фінансовій звітності підприємства.

Висновки. Факторинг відіграє важливу роль в економічних відносинах між контрагентами і виступає ефективним інструментом управління дебіторською заборгованістю. У процесі дослідження було виявлено відсутність ефективної та дієвої методики внутрішнього контролю факторингових операцій, що може призводити до спотворення інформації про стан розрахунків між підприємствами та їх дебіторами. Окрім цього невчасне виявлення проблемної заборгованості знижує можливість керівництва рефінансувати борги та попередити погіршення платоспроможності й фінансового стану підприємства.

Задля вирішення даної проблеми доцільно дотримуватися запропонованої послідовності дій проведення внутрішнього контролю факторингових операцій та розроблених форм робочих документів контролера. Складання даних документів допоможе у проведенні ефективного контролю за здійсненням факторингових операцій. У свою чергу вчасно проведений контроль дозволить приймати раціональні управлінські рішення щодо отримання коштів від покупців прямо або опосередковано через факторинг, забезпечуючи достовірне, якісне та своєчасне розкриття інформації у фінансовій звітності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булкот Г. Оцінка дебіторської заборгованості при факторингових операціях. *Економіка*. 2010. № 1 (101) січень-лютий. С. 11-16.
2. Петров А. М. Контроль за движением дебиторской и кредиторской задолженности. *Современный бухучёт*. 2004. № 9. С. 7.
3. Волковицька О. М., Болтач С. Ю. Формування системи внутрішнього контролю розрахунків із покупцями та замовниками. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3613> (дата звернення 08.11.2017).

4. Непочатова В. С. Внутрішній контроль розрахунків з покупцями та замовниками. *Молодий вчений*. 2016. № 3 (30). С. 134-138.
5. Положення про інвентаризацію активів і зобов'язань: Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879. Дата оновлення: 18.11.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14> (дата звернення 08.11.2017).
6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. Дата оновлення: 24.07.2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (дата звернення 06.11.2017).
7. Добровольська О. В. Сучасна система організації контролю за дебіторською заборгованістю підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 5-11.
8. Скоробогатова В. В. Методика внутрішнього контролю операцій з дебіторською заборгованістю як складовою змішаних активів підприємства. *Економічні науки*. 2012. № 4 (70). С. 96-104.